

مروری بر ضرورت و اهداف برنامه آمایش سرزمین در ایران و فرانسه

دکتر غلامرضا لطیفی*

تاریخ دریافت: ۹۰/۱۲/۱۷

تاریخ پذیرش: ۹۱/۲/۲۴

چکیده

این مقاله در پی بررسی «برنامه آمایش سرزمین» در دو کشور ایران و فرانسه است، و نگاهی گذرا به ابعاد سه گانه طرح آمایش سرزمین و جایگاه سازمانی آن خواهد داشت و به اجمال به تاریخچه آمایش سرزمین در جهان خواهد پرداخت، و نیز به راه کارهایی که توسط کارشناسان برای بهبود مدیریت برنامه آمایش سرزمین ارائه شده است توجه خواهد کرد، اما عمدتاً برنامه آمایش سرزمین به صورت تطبیقی در بین دو کشور ایران و فرانسه بررسی می شود. واژه های کلیدی: آمایش سرزمین، منطقه، برنامه ریزی منطقه ای، ستیران.

طرح مسئله

با در نظر گرفتن اصول علم برنامه‌ریزی که برای برقراری نظم پایدار میان عناصر موجود در جهان می‌باشد و همچنین توجه به نیازهای بشری که همانا کنترل محیط طبیعی و در اختیار گرفتن نیروی طبیعت به گونه‌ای که بتوان ریسک‌ها و مخاطرات موجود در آن را کاهش داده و میزان بهره‌مندی از آن را ارتقاء داد، در طی قرون گذشته انواعی از برنامه‌ریزی شکل گرفته است که برنامه‌ریزی آمایش سرزمین یکی از آنها است. این برنامه‌ریزی مبتنی بر قوانینی است که انسان‌ها با در نظر گرفتن اولویت‌ها و محدودیت‌های خویش در قلمرو جغرافیایی خود وضع می‌کنند تا تعادلی میان روابط بین محیط و انسان ایجاد کنند. از جمله این نوع برنامه‌ریزی می‌توان به برنامه‌ریزی در دره تنسی در کشور آمریکا اشاره کرد (و نیز در کشور فرانسه و روسیه).

مقدمه

بدون توجه به ارتباطات موجود در حیطه منابع طبیعی (آب، خاک و تغییر و تحولات اوضاع جوی و...) و عوامل انسانی متمرکز در زیستگاه‌ها (تراکم جمعیت، نرخ رشد جمعیت، میزان مهاجرت و...) استمرار حیات در درازمدت باسختی و دشواری همراه خواهد بود.

تاسیس « سازمان عمران دره تنسی را که دولت آمریکا پس از بحران اقتصادی ۱۹۲۹ برای رونق مجدد اقتصاد جنوب شرقی ایالات متحده بنیان نهاد، نخستین کوشش برای برنامه‌های منطقه‌ای است ولی در حال حاضر بیشتر کشورها سیاست‌های خاصی را در زمینه آمایش سرزمین تدوین کرده‌اند. (ژروم مونو، فیلیپ دوکاستل پاژاک: ۱۳۷۳، ۷).

آمایش سرزمین: از اسم مصدر «آمودن» و «آماییدن»، است که این مصادر دارای معانی زیر هستند:

درهم کردن، در نشانیدن، مستعد کردن، به سلک در آوردن و آراسته کردن. برطبق تعریفی که در بولتن همایش بین‌الملل آمده، آمایش سرزمین عبارت است از: «توزیع متوازن و هماهنگ جغرافیایی تمام فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی و معنوی در پهنه سرزمین نسبت به منابع طبیعی و انسانی» (ذکایی: ۲۰).

آمایش سرزمین عبارت است از: تنظیم رابطه بین انسان، فضا و فعالیت‌های او در فضا به منظور بهره‌برداری منطقی از جمیع امکانات در جهت بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع بر اساس ارزش‌های اعتقادی و با توجه به سوابق فرهنگی و ابزار علم و تجربه در طول زمان. در صورتی که آمایش سرزمین توأم با آینده‌نگری درازمدت باشد، می‌توان مقوله مطالعات آمایش سرزمین را به آن اطلاق نمود. (پولاد دژ: ۱۳۸۸، ۲۴).

مارک بلکا در کتاب خود به عنوان: «آمایش سرزمین، ابزاری کلیدی برای توسعه» در توضیح آمایش سرزمین می‌نویسد: آمایش سرزمین از یک طرف با «مسئله هماهنگی یا یکپارچه سازی ابعاد فضایی، و از طرفی دیگر با سیاست‌های بخشی که از طریق یک خط مشی پایه سرزمینی» مرتبط می‌شود، سروکار دارد. (کالینگ وورث و نادین، ۲۰۰۶: ۹۱).

و همچنین بسیار پیچیده‌تر از آن یک تعدیل کاربری زمین است، برای مثال: تعارض‌های میان توسعه اقتصادی، محیطی و همبستگی خط مشی‌های اداره اجتماع. نقش کلیدی آمایش سرزمین، برای ارتقاء رده‌بندی بسیار اندیشمندانه فعالیت‌هاست و همچنین برای همسو شدن رقابت در اهداف سیاسی است. اهداف آمایش سرزمین از کشوری به کشور دیگر متفاوت است، اما به طور کلی به هم شباهت دارند. آمایش سرزمین با تعیین شرایط مشهود و خط‌مشی‌هایی بلندمدت یا میان‌مدت برای سرزمین‌ها سروکار دارد و با راهبردهایی برای جنبه‌های قابل مشاهده مواجه است. تعامل میان کاربری زمین و توسعه فیزیکی به عنوان یکی از فصول جداگانه و از طریق

اقدامات قانونی، و هماهنگی بین خط مشی‌های سیاسی مانند حمل و نقل، کشاورزی و محیط زیست است (بلکا، ۲۰۰۸: ۱).

در مورد آمایش سرزمین نظرات و دیدگاه‌های گوناگونی ارائه شده است، اما طرح آمایش سرزمین در چارچوب یک سیستم برنامه‌ریزی دراز مدت، ضمن آگاهی از مسائل و مشکلات موجود، پایه‌های رشد هماهنگ و توسعه موزون را در جامعه پی‌ریزی می‌نماید. به عبارت دیگر آمایش سرزمین می‌تواند برای سطوح گوناگون برنامه‌ریزی تعیین سمت کرده و نظارت قانونی بر جنبه‌های اجرایی آن داشته باشد. به همین دلیل مجریان دستگاه‌های اجرایی کشور باید توجه داشته باشند که در کنار هر برنامه‌ریزی بخشی، برنامه‌ریزی فضایی نیز وجود دارد که نه تنها تمام برنامه‌های توسعه را در ارتباط با یکدیگر می‌بیند بلکه می‌تواند از استعداد‌های بالقوه و بالفعل هر محل یا منطقه بیشتر استفاده را بنماید (علی ادیبی، ۱۳۶۴: ۱).

برنامه و برنامه‌ریزی

برنامه: نمایش منظم یا رعایت سلسله مراتب فعالیت‌های مربوط به هم و مربوط به یک رشته تصمیمات منظم و مرتبط برحسب دوره‌های زمانی گوناگون است. به عبارت دیگر برنامه گاهنامه تصمیمات منظم براساس سلسله مراتب عملیات است (سعیدی و تاج الدین، ۱۳۸۸: ۱۵).

ضرورت‌های آمایش سرزمین

جهان در شرایط کنونی در رابطه با فضای مورد استفاده نمی‌تواند بدون مطالعات لازم و همه جانبه متکی به آینده نگری، آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی درازمدت به ویژه برای نسل‌های آینده به زندگی مطلوب ادامه دهد.

ضرورت پژوهش و بررسی درباره مقوله توسعه و آمایش سرزمین در تمام رشته‌های علمی - کاربردی، کشاورزی، در بخش صنعت (شهرک‌ها و نواحی صنعتی) از جهات گوناگون در رابطه با فعالیت انسان، انتخاب مکان‌های تولید و همچنین حفاظت و توسعه محیط زیست ایجاب می‌کند که به منظور بیشترین استفاده از قابلیت‌ها و امکانات سرزمین برای هدف‌هایی که جامعه در پیش‌رو دارد با توجه به روند پیشرفت علم و دانش در جهان متحول امروز آمایش سرزمین و استراتژی توسعه صنعتی و شهرک‌های صنعتی که بخش عمده آن را به ویژه از لحاظ ایجاد اشتغال تشکیل می‌دهند تهیه و تنظیم نماید. (پولاد دژ، ۱۳۸۸ : ۱۵).

اهداف برنامه آمایش سرزمین

- ضرورت انطباق طرح‌ها با مطالعات و شرایط بستر سرزمینی به منظور صرفه جویی در هزینه‌ها.
- تاثیر بنیان‌های جغرافیایی بر رشد و توسعه پایدار منطقی نواحی شهری و روستایی.
- تاثیر بنیان‌های جغرافیایی بر جمعیت پذیری و توزیع جمعیت و الگوهای نظام استقرار کانون‌های جمعیت.
- ضعف نسبی دانش فنی و فناوری و ناتوانی در پیش بینی دقیق بسیاری از حوادث طبیعی. (زلزله، سیل و...)
- قرار گرفتن بیشتر کانون‌های جمعیت و فعالیت در پهنه اراضی پرخطر، مانند: تهران، خوزستان.
- بی توجهی به رعایت حریم عناصر مصنوع و طبیعی، که ضمن تداخل حریم‌ها، موجب آسیب سازه‌ها می‌شود به طوری که این امر، ضرورت و الزام دیگری در

شناخت عناصر جغرافیایی طبیعی و کاربری آن در برنامه‌ریزی‌های شهری و روستایی به حساب می‌آید.

- نگرش سیستماتیک بر مطالعه‌های جغرافیایی.
- استفاده از فناوری‌های مناسب برای مهار پدیده‌های طبیعی، مانند: سیل و زلزله.
- بکارگیری شرایط بستر سرزمینی با طرح ریزی کالبدی (تناسب زمین و کاربری آن).
- بررسی تأثیرات محیط طبیعی و کاربری آن (تأثیرات شهر و روستا بر محیط و برعکس).
- همسازی و رعایت برنامه‌ریزی‌های کالبدی (در سطوح گوناگون) با هدف حفظ توانایی‌های بالقوه طبیعی مناطق.
- توجه به بنیان‌های جغرافیایی در برنامه‌ریزی‌های گوناگون از حیث تقلیل خسارت‌های جانی و مالی و ضرورت استفاده اصولی.
- الزام به توسعه پایدار و تهیه طرح برنامه فیزیکی در گروه سازی و انطباق شرایط جغرافیایی با برنامه‌های توسعه، یا به عبارت دیگر "سرزمین آرای" بدون "سرزمین آلائی" است.
- الزام به حفظ محیط زیست (یک کره زمین که بیشتر نداریم).
- استفاده و تخصیص زمین به انواع کاربری‌ها (اعم از کشاورزی، شهر سازی، صنعت...).
- شرایط خاص جغرافیایی ایران و مکان‌یابی غیر اصولی (خارج از اصول توسعه پایدار).
- به منظور استقرار جمعیت و فعالیت‌ها....
- با توجه به منابع طبیعی محدود (مثل: نفت) توجه خاص به مناطق و بسترهای منطقه‌ای در جهت توسعه ملی.

• روند رو به رشد جمعیت و کاهش در آمد نفتی، توجه به محیط طبیعی، شهر و روستا و شناسایی نظام مند و علمی در جهت حفظ قابلیت‌های تولیدی. (سرور، ۱۳۸۷: ۱۰).

ابعاد طرح آمایش سرزمین

طرح آمایش سرزمین به عنوان بخش عمده و اساسی سیستم کل آینده‌نگری و با اتکا به شناخت و قانونمندی‌های بخش‌های گوناگون آن (علمی، فنی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی) و به طور کلی آمایشی کار خود را شروع می‌کند.

طرح آمایش سرزمین دارای سه بُعد سازمانی، ساختاری و فضایی است که کاملاً به هم پیوسته است و میان آن‌ها باید هماهنگی و توازن برقرار باشد (پولاد دژ، ۱۳۸۸: ۳۷).

با توجه به مسائل مطرح شده و روشن شدن کلیات بحث به طرح مقدمه‌ای پیرامون آمایش سرزمین در دو کشور ایران و فرانسه می‌پردازیم، در ابتدا شرح مختصری از ویژگی‌های کشور فرانسه ارائه می‌کنیم و بعد به تاریخچه آمایش سرزمین در این کشور می‌پردازیم:

مساحت فرانسه $\frac{3}{1}$ ایران یعنی حدود ۵۵۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع است. و روی هم رفته کشور حاصل‌خیزی است. (۳۳٪ مساحت). ۲۷٪ فرانسه پوشیده از جنگل است و فرانسه از کشورهای ثروتمند جهان است. سرانه تولید ناخالص داخلی آن در سال ۲۰۰۰ به حدود ۲۴۴۰۰ دلار می‌رسید. جمعیت فرانسه در حدود ۵۹ میلیون نفر است. (سال ۲۰۰۰).

از نظر تقسیمات کشوری دارای: ۲۲ منطقه (استان). ۹۶ دپارتمان (شهرستان).

۳۶۵۵۳ کمون (بخش)

کشور فرانسه پس از تاسیس نمایندگی دولت در آمایش سرزمین در سال ۱۹۶۳ همواره در صف پیشین همه فعالیت‌های مربوط به آمایش سرزمین به ویژه در سطوح ملی و منطقه‌ای بوده است. با این حال در طول تقریبی ۴۰ سال اخیر جایگاه آن در نظام دولتی دائماً تغییر کرده است. (از ۱۹۶۷ تا ۲۰۰۲)

بر این اساس آمایش سرزمین هرگز نتوانسته جای مشخصی را در نظام حکومتی فرانسه بیابد.

برای رفع این مشکل دو پیشنهاد عنوان شده است :

- ۱- بازگشت به قانون سال ۱۹۶۷ که DATAR (مرکز آمایش سرزمین فرانسه) زیر نظر نخست وزیر است و بیشترین قدرت و کارایی را دارا می‌باشد.
- ۲- ایجاد وزارتخانه قوی که دارای حق و تو در همه اقدام‌های با پیامدهای آمایش وزارتخانه‌های دیگر باشد.

تاریخچه: اولین بار در نیمه دهه ۱۹۴۰ ابزارهای آمایش سرزمین با نقد تمرکز فعالیت‌ها در پاریس مطرح شد. (کتاب گراویه)

مدیریت آمایش سرزمین هم در سال ۱۹۵۰ تاسیس شد.

اما فکر آمایش سرزمین در ایران حدود ۴۳ سال پیش، در اواخر سال ۱۳۴۵ در موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران در گزارشی با عنوان مسئله افزایش جمعیت تهران و نکاتی پیرامون آن مطرح شد. (سیاست عمرانی کشور). که اهداف آن عبارت بود از :

- ۱ - جلوگیری از افزایش جمعیت تهران.
- ۲- تسریع توسعه اقتصادی سراسر کشور با ایجاد فعالیت‌های جدید در مناطق گوناگون.
- ۳- حفاظت از محیط زیست و آثار باستانی و با ارزش.
- ۴- سوانح طبیعی که ایران از این نظریکی از پرخطرترین کشورهاست.

طرح این کاملاً الهام گرفته از تجربه فرانسه و نظریه‌های اقتصاددان فرانسوی، فرانسوا پرو درباره قطب توسعه بود، که تصادفاً با وضعیت ایران آن زمان نیز سازگار بود.

این پیام مورد توجه قرار گرفت و در سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۰ بنا به دعوت سازمان برنامه و بودجه عده‌ای از مسئولان DATAR از جمله رئیس آن ژروم مونو به ایران آمدند و گروهی از جمله دکتر فیروز توفیق از سوی سازمان برنامه و بودجه برای بازدید از DATAR به فرانسه اعزام شدند.

در قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی (۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸)، ... جمهوری اسلامی ایران توجه ویژه‌ای به آمایش سرزمین شده است.

شرح مواد آورده شده در ضرورت آمایش سرزمین در قانون برنامه چهارم

ماده ۷۲

دولت مکلف است، به منظور توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین، با هدف استفاده کارآمد از قابلیت‌ها و مزیت‌های کشور، با استفاده از مطالعات انجام شده، سند ملی آمایش سرزمین مشتمل بر سطوح ذیل را از ابتدای برنامه چهارم به مرحله اجرا درآورد:

الف) سطح کلان شامل:

۱- چشم‌انداز بلند مدت توسعه فضایی کشور، در چارچوب سیاست‌های کلی نظام، تحلیل شرایط منطقه‌ای و بین‌المللی و امکانات، محدودیت‌ها و مزیت‌های سرزمین.

۲- راهبردهای کلی توزیع جمعیت در سرزمین، الگوی اسکان و نظام شهری و روستایی کشور.

۳- راهبردهای خاص مناطق و عرصه‌هایی که به لحاظ «امنیتی و دفاعی»، «حفاظت از منابع طبیعی، محیط زیست و میراث فرهنگی» دارای موقعیت ویژه می‌باشند.

۴- پایگاه اطلاعات مکانی و جغرافیایی و اسناد تصویری مرتبط.

ب) سطح بخشی شامل:

۱- راهبردهای هماهنگ و سازگار بلندمدت توسعه و توزیع فضایی بخش‌های گوناگون اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی منطبق با ویژگی‌های سرزمین.

۲- سیاست‌ها و توصیه‌های منطقه‌ای و سرزمینی بخش‌ها.

۳- اقدام‌ها و عملیات اولویت‌دار در توسعه بخش.

ج) سطح استانی شامل:

۱- نظریه پایه توسعه استان‌ها، حاوی بخش‌های محوری و اولویت‌دار در توسعه استان و تعیین نقش هر استان در تقسیم کار ملی.

۲- سازمان فضایی توسعه استان (محورها و مراکز عمده در توسعه استان).

۳- اقدام‌ها و عملیات اولویت‌دار در توسعه استان.

تبصره: سندهای ملی توسعه بخش و سندهای ملی توسعه استان، موضوع فصل

سیزدهم این قانون، بر اساس جهت‌گیری‌های سند ملی آمایش سرزمین و متناسب با ویژگی‌های هر یک تنظیم و پس از تصویب هیأت وزیران، مبنای تنظیم عملیات اجرایی برنامه چهارم قرار می‌گیرد. دولت مکلف است، لوایح بودجه‌های سنواتی را، بر اساس اسناد یاد شده تنظیم و تقدیم مجلس شورای اسلامی نماید.

تعریف سند ملی

سند ملی، سندی است راهبردی که جهت‌گیری‌های اصلی بخش، استان و یا طرح‌های ویژه را در چارچوب تحقق چشم‌انداز بیست ساله توسعه، تبیین و حسب مورد به تصویب مجلس شورای اسلامی و یا هیأت وزیران می‌رسد.

عملیات اجرایی این اسناد در چارچوب مصوبات بودجه‌های سنواتی و سایر قوانین موضوعه صورت می‌پذیرد.

ماده ۷۳

دولت موظف است ظرف سال اول برنامه، طرح جامع تقسیمات کشوری را که دربردارنده شاخص‌های ناظر بر بازنگری واحدهای تقسیماتی موجود برای ایجاد سطوح تقسیماتی جدید و با جهت‌گیری عدم تمرکز و تفویض اختیار به مدیران محلی و تقویت نقش استانداران به عنوان نمایندگان عالی دولت تهیه و جهت تصویب به مجلس شورای اسلامی تقدیم نماید و هر گونه ایجاد سطوح جدید باید با رعایت مفاد این ماده صورت گیرد.

ماده ۷۴

دولت مکلف است، به منظور هماهنگ‌سازی عملیات عمرانی و سرمایه‌گذاری‌های جدید متناسب با شرایط در حال گذار ملی و بین‌المللی، با رعایت موازین آینده‌نگری، تحلیل مناسب موقعیت منطقه‌ای و بین‌المللی کشور، ساختار فرهنگی هویت ایرانی - اسلامی، امکانات و قابلیت‌ها و فرصت‌های کشور، اقدام‌های ذیل را انجام دهد:

الف) قرار دادن اسناد ملی آمایش سرزمین و کالبدی ملی به عنوان مرجع اصلی هماهنگی‌های بین‌بخشی، بین منطقه‌ای و بخشی - منطقه‌ای، در تصمیم‌گیری‌های اجرایی.

ب) به هنگام نمودن سند ملی آمایش سرزمین، متناسب با تحولات جهانی، منطقه‌ای، علمی و فنی و با بهره‌گیری از اطلاعات پایه‌ای و مکانی و تعامل سطوح خرد و کلان منطقه‌ای و بخشی، به گونه‌ای که برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سازگاری با سند ملی آمایش سرزمین تنظیم گردد.

ماده ۷۵

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور مکلف است، با همکاری سایر دستگاه‌های اجرایی ذیربط، به منظور بهره‌گیری از قابلیت‌ها و مزیت‌های سرزمین در راستای ارتقای نقش و جایگاه بین‌المللی کشور و تعامل مؤثر در اقتصاد بین‌المللی، راهبردها و اولویت‌های آمایشی ذیل را در قالب برنامه‌های اجرایی از ابتدای برنامه چهارم، به مرحله اجرا درآورد:

الف) بهره‌گیری مناسب از موقعیت و توانمندی‌های عرصه‌های گوناگون سرزمین، برای توسعه علم و فن‌آوری و تعامل فعال با اقتصاد جهانی، از راه‌های گوناگون از جمله تعیین مراکز و پارک‌های فن‌آوری علمی، تحقیقاتی تخصصی و همچنین تعیین نقش و عملکرد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی موجود و جدید.

ب) استفاده مناسب از قابلیت و توان کلان شهرها، در جهت تقویت نقش فراملی و ارتقای جایگاه بین‌المللی کشور، از طریق تقویت مدیریت توسعه، برنامه‌ریزی و اجرا در این شهرها، تعیین حوزه عملکرد فراملی و بین‌المللی هر یک و انتقال همزمان وظایف ملی و منطقه‌ای آن‌ها به سایر شهرها.

ج) بهره‌گیری مناسب، از قابلیت‌های ترانزیتی کشور، از طریق اولویت‌بندی محورهای خاص در دالان‌های ارتباطی شرقی- غربی و شمالی- جنوبی کشور و تدوین برنامه توسعه مبادی، شبکه‌ها و نقاط خاص واقع بر این محورها.

د) آماده‌سازی عرصه‌های گوناگون سرزمین، برای پذیرش فعالیت‌های جدید و ایجاد فرصت‌های شغلی متناسب با قابلیت هر منطقه، از طریق تکمیل، توسعه و تجهیز شبکه‌های زیربنایی.

ه) بهره‌گیری از آثار انتشاری سرمایه‌گذاری‌های ملی و فراملی، در توسعه مناطق پیرامونی (به ویژه دشت‌ها و پیرامون سدها)، از طریق تهیه برنامه‌های چند بخشی و گسترش شیوه‌های نوین معیشت و فعالیت و ساماندهی استقرار جمعیت و فعالیت‌ها. و) بهره‌گیری از منابع غنی نفت و گاز (به ویژه مناطق گازی پارس جنوبی)، در توسعه فعالیت‌های مرتبط و صنایع انرژی‌بر و سازماندهی جدید استقرار جمعیت و فعالیت‌ها در حاشیه جنوبی کشور، بر مبنای آن.

ز) توسعه مناطق مرزی با هدف تقویت همگرایی‌های ملی و پیوند مناطق مرزی با اقتصاد ملی و فراملی.

ح) بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق روستایی کشور، از طریق توسعه منابع انسانی، تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، ساماندهی نظام ارائه خدمات سطح‌بندی شده و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی، با تأکید بر افزایش هماهنگی و محلی نمودن فرآیند آن.

ماده ۷۶

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور موظف است، در راستای ایجاد هماهنگی بین فعالیت‌های دستگاه‌های اجرایی، آن دسته از اهداف و مضامین برنامه چهارم که تحقق آنها مستلزم مشارکت چند بخش و چند استان می‌باشد را در قالب برنامه‌های ویژه (فرابخشی) تدوین و نقش هریک از دستگاه‌های اجرایی را در چارچوب وظایف قانونی هر دستگاه مشخص نماید. تمام دستگاه‌های اجرایی بخشی و استانی موظفند، عملیات و اقدام‌های این گونه برنامه‌ها را که توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور تعیین می‌گردد در برنامه اجرایی خود منظور و اجرا نمایند.

ماده ۷۷

به دولت اجازه داده می‌شود به منظور هماهنگی در امور عمرانی و توسعه‌ای بین استانی نسبت به منطقه‌بندی کشور از دیدگاه آمایش سرزمین و ایجاد نهادهای هماهنگ‌کننده و تعیین وظایف آنها در سطح فرا استانی اقدام نماید. آیین‌نامه اجرایی این ماده به پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و هماهنگی دستگاه‌های ذیربط تهیه و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

ماده ۷۸

نسبت معینی از درآمدهای واریز شده به خزانه معین هر استان در قالب بودجه سالانه به تأمین بودجه (هزینه‌ای و سرمایه‌ای) همان استان اختصاص می‌یابد. نسبت‌های یاد شده به پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و توسط هیأت وزیران تعیین می‌گردد.

ماده ۷۹

عناوین برنامه‌های عمرانی و آن دسته از وظایف دولت که نتایج کاربردی آن از محدوده استان فراتر نباشد (وظایف استانی) و می‌بایست در قالب بودجه استانی تأمین اعتبار شود، به پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید.

ماده ۸۰

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور مکلف است، به هنگام تنظیم بودجه سالانه، درآمدها و واگذاری دارایی‌های استانی پیش‌بینی شده توسط شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان‌ها، که سرجمع آن در قانون بودجه مشخص شده است، را در قالب ردیف‌ها و عناوین مستقل مشخص کرده و به تفکیک هر استان ابلاغ نماید.

ماده ۸۱

الف) از ابتدای برنامه چهارم، اجرای بودجه سالانه استان‌ها، بر اساس سند ملی توسعه استان به مرحله اجرا در می‌آید. بودجه سالانه استان شامل: درآمدها و سایر منابع

استان، سهم اختصاص یافته از منابع ملی و سرجمع اعتبارات هزینه‌ای و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در قانون بودجه کل کشور می‌باشد و به صورت «سند بودجه سالانه استان» در قالب قراردادی تنظیم و بین رئیس شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، مبادله می‌گردد.

ب) «سند بودجه سالانه استان» که تعهدات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، برای اجرای برنامه توسعه استان را مشخص می‌نماید، مشتمل بر اهداف کمی استان، شاخص‌های هدف هر بخش، اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و اعتبارات هزینه‌ای استان می‌باشد.

ج) طرح‌های ملی که منافع آن شامل: چند استان و یا کل کشور می‌گردد، توسط دستگاه‌های اجرایی ملی اجرا خواهد شد.

د) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور مکلف است، نظام تنظیم بودجه استان را در چارچوب «سند ملی توسعه استان» ظرف مدت شش ماه پس از تصویب این قانون تهیه و به تصویب هیأت وزیران برساند.

ماده ۸۲

دولت مکلف است، در اجرای کامل نظام درآمد-هزینه استان، اقلام درآمدی زیر را به عنوان درآمد استانی وصول و از طریق خزانه‌داری کل به خزانه معین استان واریز و در اجرای وظایف جاری و عمرانی استانی، هزینه نماید:

الف) تمام مالیات‌های مستقیم (به استثنای مالیات بر شرکت‌های دولتی).

ب) مالیات بر کالاها و خدمات به استثنای حقوق ورودی.

ج) آن دسته از درآمدهای حاصل از مالکیت دولت که وصول آن‌ها در همه استان‌های کشور عمومیت دارد.

د) درآمدهای حاصل از خدمات که در استان‌ها عرضه می‌شود و توسط دستگاه‌های استانی وصول می‌گردد، به استثنای درآمد ناشی از انفال و خدمات قضایی دادگستری جمهوری اسلامی.

ه) درآمدهای حاصل از جرایم و خسارات که در استان‌ها وصول می‌شود به استثنای درآمد ناشی از جرایم مبارزه با قاچاق و مواد مخدر.

ماده ۸۳

مواد (۷۰)، (۷۱)، (۷۷) و (۱۸۱) «قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷ و اصلاحیه‌های آن» برای دوره برنامه چهارم (۱۳۸۴-۱۳۸۸) تنفیذ می‌گردد (قانون برنامه چهارم ۱۳۸۶: ۱۱۷).

در برنامه پنجم توسعه که در سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۳ در ایران اجرا می‌شود، آمایش سرزمین به عنوان یکی از اساسی‌ترین برنامه‌ها مورد توجه تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان قرار دارد. در همین راستا اقدام‌های مهمی صورت گرفته که از آن جمله می‌توان به ایجاد "شورای آمایش سرزمین" اشاره کرد که به عنوان نهادی بین وزارتخانه‌ای با هدف نهاد سازی، ایجاد ساز و کارهای اعمال هماهنگی‌های عمومی و افقی در سطوح گوناگون برنامه‌ریزی آمایشی و اجرای نظام یکپارچه برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه سرزمین و... عمل خواهد کرد. بدون تردید اجرای صحیح و بموقع برنامه آمایش سرزمین می‌تواند منشاء خدمات بزرگی در کشور در جهت توسعه فضایی قلمرو ملی باشد.

لازم به یادآوری است که هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۳/۸/۶ بنا به پیشنهاد شماره ۱۳۴۱۰۸/۱۰۱ مورخ ۱۳۸۳/۷/۲۵ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و به استناد اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ضوابط ملی آمایش سرزمین را به شرح زیر تصویب نمود:

ضوابط ملی آمایش سرزمین

ماده ۱- جهت گیری‌های ملی آمایش سرزمین که در راستای تبیین فضایی سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران و ترسیم الزامات تحقق آن در توسعه بلندمدت کشور و مبتنی بر اصول مصوب آمایش سرزمین، شامل ملاحظات امنیتی و دفاعی، کارآیی و بازدهی اقتصادی، وحدت و یکپارچگی سرزمین، گسترش عدالت اجتماعی و تعادل‌های منطقه‌ای، حفاظت محیط زیست و احیای منابع طبیعی، حفظ هویت اسلامی، ایرانی و حراست از میراث فرهنگی، تسهیل و تنظیم روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور، رفع محرومیت‌ها، بویژه در مناطق روستایی کشور تنظیم شده است، به شرح زیر تعیین می‌گردد:

۱- کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پر تراکم کشور، به ویژه تهران و اصفهان و مهار روند رو به رشد جمعیت و فعالیت‌ها در این مناطق، از طریق دگرگونی ساختار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی آنها در راستای افزایش سهم فعالیت‌های دانش پایه و زمینه‌سازی برای هدایت سرمایه‌گذاری‌های متمایل به این مناطق، به دیگر استان‌های کشور.

۲- تغییر نقش و عملکرد شهر تهران به عنوان مرکزی با عملکرد بین‌المللی و شهرهای اصفهان، مشهد، تبریز، شیراز، اهواز و کرمانشاه به عنوان مرکزی با عملکرد فراملی برای پوشش خدماتی درحوزه‌های جغرافیایی و یا عملکردی خاص.

۳- ایجاد شبکه‌های سازمان یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آنها به نحوی که بتوانند در سطوح منطقه زیر نفوذ خویش برخی از وظایف شهرهای موضوع بند (۲) را به عهده گرفته و در راستای عدم تمرکز در یک تقسیم کار ملی و منطقه‌ای، مشارکت نمایند.

۴- توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن‌آوری و گسترش و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرک‌ها و پارک‌های علمی- فن‌آوری کشور (با تأکید بر توسعه

فن‌آوری‌های نوین، مانند: فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، بیوتکنولوژی، نانو تکنولوژی و...) متناسب با نیازهای ملی و منطقه‌ای و با تکیه بر قابلیت‌ها و استعدادها بومی هر منطقه در راستای کاهش سهم منابع طبیعی و افزایش سهم در تولیدات ملی.

۵- تاکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور، به ویژه شهرهای تهران، شیراز، اصفهان، مشهد، تبریز، اهواز و یزد با محدود نمودن توسعه کمی سطوح پایین آموزش عالی به نفع سطوح بالاتر و ارتقای سطح کیفی موسسات آموزش عالی و مراکز پژوهشی و فن‌آوری آنها برای توسعه همکاری‌های علمی بین‌المللی و ایفای نقش واسط بین کشورهای منطقه و کشورهای پیشرفته علمی.

۶- توسعه و تجهیز گزیده‌ای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حمل و نقل بین‌المللی شمالی - جنوبی و شرقی - غربی کشور به عنوان محورهای اولویت دار در توسعه، برای استفاده مناسب از موقعیت ممتاز ارتباطی کشور با تأکید بر تمرکز زدایی ارتباطی از تهران و استفاد از مسیرهای جایگزین.

۷- زمینه سازی لازم برای بیشترین استفاده از ظرفیت‌ها و توان‌های مراکز جمعیتی کوچک و پراکنده (روستاها، روستا- شهرها، شهرهای کوچک) در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت با متنوع سازی فعالیت‌ها، ایجاد اشتغال و افزایش نقش فعالیت‌های صنعتی و خدماتی قابل استقرار در این مراکز.

۸- توسعه زیر ساختها و شبکه‌های زیر بنایی، به ویژه تأمین منابع آب و خدمات اجتماعی متناسب با سهم فعالیت و جمعیت پیش بینی شده برای مناطق و استان‌های کمتر توسعه یافته کشور، هر چند که بازدهی اقتصادی آنها در بلند مدت تحقق یابد.

۹- ایجاد تعادل نسبی در توزیع و ترکیب جمعیت در سطح کشور با استفاده از ابزار استقرار فعالیت و زیر ساختها و بهبود شرایط اقتصادی، اجتماعی و امنیتی در محور شرق، جنوب و مناطق کم جمعیت مرکزی و استقرار ارادی جمعیت در مناطق

استراتژیک و کانون‌های دارای قابلیت توسعه، با توجه به توان محیطی عرصه‌ها و مناطق گوناگون در این گونه بارگذاری‌های جمعیتی و فعالیتی.

۱۰- تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست بوم‌ها، با تأکید بر ابعاد اجتماعی وظایف توسعه‌ای دولت در مناطق غربی و شمالی و تمرکز بر ایجاد ظرفیت‌های فیزیکی و اجتماعی مورد نیاز توسعه در مناطق شرقی، جنوبی و مناطق کم جمعیت مرکزی کشور، به شرح ذیل:

الف - در مناطق شرقی، جنوبی و مناطق کم جمعیت مرکزی کشور:

الف - ۱- توسعه شبکه‌های زیر بنایی این مناطق برای زمینه سازی استقرار فعالیت‌ها و توسعه خدمات اجتماعی متناسب با استقرار جمعیت.

الف - ۲- تقویت مراکز جمعیتی حاشیه سواحل دریای عمان، خلیج فارس و شرق کشور به منظور ایجاد مجموعه‌ای از مراکز گسترش توسعه در این مناطق، با توجه به چشم انداز بهره‌برداری از منابع انرژی حوزه جنوب، ذخایر معدنی دشت‌های مرکزی و جنوبی سرزمین، شیلات و صنایع دریایی و توان این مناطق از دیدگاه ترانزیتی بازرگانی و گردشگری.

الف - ۳- تعیین و تجهیز نقاطی در نواحی دور افتاده و حاشیه‌ای در سواحل جنوب (به ویژه دریای عمان) در راستای تسریع و بسط توسعه در این نواحی، با هدف ایجاد تحرک در شبکه‌های ترانزیتی نواحی شرقی و جنوبی کشور.

الف - ۴- توجه ویژه به توسعه پایدار مناطق کویری.

ب- در مناطق غربی و شمالی کشور:

ب - ۱- استفاده بهینه از ظرفیت‌های زیر بنایی موجود در مناطقی که از این جهت توسعه یافته‌اند، با نیت صرفه جویی در میزان و تسریع در بازدهی سرمایه‌گذاری‌ها و اولویت به کارگیری امکانات بخش خصوصی در این مناطق.

ب - ۲- رفع تنگناهای شبکه‌های زیربنایی مناطق مستعد، متناسب با قابلیت‌های

ب- ۳- بهره‌برداری از شبکه نسبتاً توسعه یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با اعمال تقسیم کار تخصصی بین آنها، با تأکید بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی.

۱۱- گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای در راستای تقویت همبستگی ملی.

۱۲- تأکید بر حفظ و پویایی هویت ایرانی - اسلامی در تعامل با برون‌نگری و اتکا بر این هویت برای تحکیم و انسجام وحدت ملی در ابعاد درونی.

۱۳- رعایت ملاحظات "امنیتی و دفاعی"، "حفاظت از محیط زیست" و "حراست از میراث فرهنگی" در استقرار جمعیت و فعالیت، به ویژه در محدوده‌هایی که با توجه به ملاحظات یاد شده، محدود نمودن و یا تسریع توسعه در آنها الزامی است.

۱۴- تأکید خاص بر آمایش مناطق مرزی برای بهبود شرایط زندگی و افزایش سطح توسعه این مناطق به منظور ارتقای امنیت مرزهای کشور.

۱۵- رعایت اصول ایمنی و الگوی پدافند غیر عامل، از قبیل استفاده از شرایط جغرافیایی و عوارض طبیعی، پراکندگی مناسب در پهنه سرزمین، انتخاب عرصه‌های امن به لحاظ سوانح طبیعی و غیر مترقبه و انتخاب مقیاس بهینه در استقرار جمعیت و فعالیت‌ها در راستای کاهش آسیب پذیری در برابر تهدیدات و بهره‌مندی از پوشش مناسب دفاعی.

۱۶- ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین، با توجه به منابع و امکانات مناطق گوناگون، به طوری که نرخ رشد طبیعی جمعیت کشور سالانه به طور متوسط از یک درصد و نرخ رشد طبیعی جمعیت هر یک از شهرستان‌های کشور سالانه به طور متوسط از ۱/۵ درصد، فراتر نرود.

۱۷- توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق گوناگون کشور و برقراری تعادل در شاخص‌های اصلی آن در سطح ملی با تأکید بر توانمندسازی اقتصادی- اجتماعی

گروه‌های آسیب پذیر و اجرای سیاست‌های جبرانی کاهش فقر و ارتقای رفاه اجتماعی بر اساس مشارکت مردم.

۱۸- گسترش آموزش و بهداشت، به ویژه برای زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه یافته و گروه‌های اجتماعی در معرض خطر، به منظور ارتقای کیفیت منابع انسانی و جلوگیری از تولید نسل‌های ناسالم.

۱۹- ساماندهی و هدایت هدفمند جریان مهاجرت‌ها از طریق:

الف - ایجاد زمینه‌های اشتغال، فعالیت و سرمایه گذاری و جذب و نگهداشت نیروهای کار آفرین در مناطق مهاجر فرست دارای قابلیت.

ب- ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی.

۲۰- تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی و توسعه بخش‌های صنعت و خدمات، به گونه‌ای که علاوه بر جذب سرریز شاغلین کشاورزی و پشتیبانی از این بخش، فرصت‌های جدید شغلی مورد نیاز کشور را نیز تأمین نمایند.

۲۱- استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته و تبدیلی مرتبط با آن در نواحی مستعد کشاورزی، به ویژه در نواحی شمالی، غربی و جنوب غربی کشور، در راستای دستیابی به امنیت غذایی و توسعه صادرات محصولات کشاورزی.

۲۲- توجه به محدودیت‌های آب برای مصارف کشاورزی، با تأکید بر:

الف- افزایش راندمان آب با استفاده از مهار آب، شیوه‌های مدرن آبیاری، توسعه شیوه‌های تولید مترکم و گلخانه‌ای در مناطق کم آب کشور، به ویژه در مناطق حاشیه کویر، مانند: استان‌های یزد، سمنان، سیستان و بلوچستان، خراسان جنوبی، کرمان، هرمزگان و بخش‌هایی از استان‌های فارس و اصفهان.

ب- افزایش سهم فعالیت‌های صنعتی، معدنی و خدماتی برای جذب و نگهداشت جمعیت در این مناطق.

ج- انتقال درون و بین حوضه‌ای آب، با توجه به حفظ تعادل‌های محیطی، برای مصارف شرب، خدمات و صنعت.

۲۳- توسعه بهره‌برداری از قابلیت‌های معدنی کشور به عنوان یکی از مزیت‌های نسبی سرزمین، با تأکید بر حداکثر نمودن عملیات فرآوری معدنی و کاهش صادرات مواد خام معدنی، به گونه‌ای که به افزایش سهم این بخش در اقتصاد ملی بیانجامد.

۲۴- تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع و معدنی (ذوب فلزات و کانی‌های غیرفلزی)، صنایع مرتبط با حمل و نقل و صنایع ICT به عنوان صنایع اولویت دار، با توجه به مزیت‌های نسبی کشور در این صنایع.

۲۵- افزایش ظرفیت‌های اکتشاف و بهره‌برداری از ذخایر عظیم نفت و گاز و استفاده از این منابع در راستای توسعه فعالیت‌های صنعتی مبتنی بر تقویت صنایع بالا دستی و پایین دستی نفت و گاز و تکمیل زنجیره‌های تولید، با تأکید بر اولویت بهره‌برداری از میادین مشترک و کاهش صدور مواد خام نفتی.

۲۶- تأکید بر توسعه فعالیت‌های صنعتی مبتنی بر نفت و گاز در مناطق مواجهه با محدودیت‌هایی برای توسعه سایر فعالیت‌های اقتصادی و برخوردار از اهمیت استراتژیک، از جمله مناطق کمتر توسعه یافته جنوب شرقی کشور، سواحل خلیج فارس و دریای عمان و مناطق کمتر توسعه یافته غرب کشور با توجه به خطوط انتقال مواد و فرآورده‌های نفت، گاز و پتروشیمی و امکان توسعه آنها.

۲۷- توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مزیت نسبی برخوردار از ذخایر معدنی و مزیت نسبی برخوردار از منابع انرژی، به ویژه گاز و استقرار آنها در نقاط واقع بر کریدورها و محورهای حمل و نقل بین‌المللی، با اولویت استقرار در مناطق تخصصی انرژی در سواحل خلیج فارس با هدف توسعه صادرات.

۲۸- توسعه صنایع پشتیبان حمل و نقل، شامل صنایع خودروسازی، واگن سازی، تجهیزات راه آهن و صنایع حمل و نقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد (با تاکید بر کاهش سهم تهران در صنایع خودروسازی)، صنایع تولید، تعمیر و خدمات وسایط حمل و نقل دریایی در نوار ساحلی جنوب.

۲۹- توسعه صنایع تولید کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه، با اولویت استقرار در جوار بازارهای مصرف این کشورها در استانهای مرزی.

۳۰- تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه، با تاکید بر توسعه: خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه‌ای، حمل و نقل و ترانزیت و استفاده از فن‌آوری‌های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین‌المللی کشور.

۳۱- ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی، از طریق استفاده از ظرفیت‌های طبیعی، تاریخی و میراث فرهنگی کشور و گسترش و تسهیل ارتباطات بین مناطق، به منظور تقویت پیوند بین اقوام و خرده فرهنگ‌ها و همچنین، گسترش تعاملات فرهنگی فراملی.

۳۲- سازماندهی و تقویت خدمات اجتماعی و خدمات برتر، از جمله رسته‌های خدمات: مهندسی مشاور، حقوقی، حسابرسی، بیمه، مالی، بازاریابی، بورس و خدمات اطلاعات و ارتباطات برای ارائه خدمات پشتیبانی فرآیندهای توسعه ملی و پاسخ به تقاضای کشورهای منطقه، با رعایت ملاحظات مندرج در بندهای (۲) و (۳).

۳۳- باز تعریف نقش وظایف مناطق آزاد تجاری - صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگی‌های مناطق کشور و با هدف تقویت تعامل لازم بین عملکرد اقتصاد کشور با اقتصاد جهانی، تأمین سرمایه مورد نیاز، ارتقای سطح فن‌آوری و گسترش و تضمین بازارها.

ماده ۲- دستگاه‌های اجرایی کشور موظفند برنامه‌های عملیاتی خود را به گونه‌ای تنظیم نمایند که اجرای اقدامات، عملیات و سرمایه‌گذاری‌های مربوط، زمینه تحقق جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین را فراهم نماید.

ماده ۳- دستگاه‌های اجرایی کشور موظفند سیاست‌های تشویقی و بازدارنده، از جمله نرخ تسهیلات بانکی، تعرفه‌ها، عوارض، مالیات‌ها و سایر مقررات را برای فعالیت‌ها و مناطق گوناگون کشور به گونه‌ای تنظیم و یا پیشنهاد نمایند که برنامه‌ها، اقدامات، عملیات و سرمایه‌گذاری‌های بخش‌های عمومی و غیر دولتی در راستای تحقق جهت‌گیری‌های آمایش هدایت شوند.

ماده ۴- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور مکلف است شرایط تحقق مواد (۲) و (۳) این تصویب نامه را در آیین نامه‌های اجرایی برنامه‌های توسعه و دستورالعمل‌های تنظیم بودجه‌های سالانه، لحاظ نماید.

ماده ۵- دستگاه‌های اجرایی کشور موظفند راهبردهای بخشی آمایش سرزمین در بخش‌های ذی ربط را بررسی و پیشنهادات خود را برای اصلاح و تکمیل آنها با توجه به جهت‌گیری‌های موضوع ماده (۱) این تصویب نامه حداکثر ظرف مدت یک ماه از تاریخ ابلاغ این تصویب نامه به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، منعکس نمایند.

ماده ۶- شوراها برنامه‌ریزی و توسعه استان‌های کشور موظفند نظریه پایه توسعه استان ذیربط، ارائه شده در مطالعات آمایش سرزمین را بررسی کرده و پیشنهادهای خود را برای اصلاح و تکمیل آنها با توجه به جهت‌گیری‌های موضوع ماده (۱) این تصویب نامه ظرف یک ماه از تاریخ ابلاغ تصویب نامه به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، منعکس نمایند.

ماده ۷- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور مکلف است راهبردهای بخشی و نظریه پایه توسعه استان‌ها را براساس جهت‌گیری‌های ملی آمایش و نقطه نظرات اعلام شده از سوی دستگاه‌های بخشی و شوراها برنامه‌ریزی و توسعه استان‌ها، تنظیم و

هماهنگ نموده و به شورای آمایش سرزمین - موضوع ماده (۱۳) این تصویب نامه - ارائه نماید تا به تصویب مراجع ذیربط قانونی برسد.

ماده ۸- دستگاه‌های اجرایی کشور موظفند ضمن انعکاس جهت‌گیری‌های ملی و راهبردهای بخشی و استانی آمایش در اسناد ملی بخشی و اسناد ملی ویژه، برنامه‌های عملیاتی خود را در برنامه چهارم توسعه، براساس این راهبردها تهیه نموده و مبنای تنظیم اقدامات و عملیات بودجه سالانه خود قرار دهند.

ماده ۹- شوراهای برنامه‌ریزی و توسعه استان‌های کشور موظف‌اند ضمن انعکاس جهت‌گیری‌های ملی، راهبردهای استانی و راهبردهای بخشی آمایش در اسناد ملی توسعه استان، برنامه‌های عملیاتی خویش را در برنامه چهارم توسعه، بر اساس این راهبردها تهیه نموده و مبنای تنظیم اقدامات و عملیات بودجه سالانه خود قرار دهند.

ماده ۱۰- شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، شوراهای برنامه و توسعه استان‌ها و دستگاه‌های اجرایی ذیربط مکلفند طرح‌های توسعه و عمران در سطوح ملی، منطقه‌ای، ناحیه‌ای و محلی را در محدوده وظایف قانونی خویش در راستای تحقق جهت‌گیری‌های ملی و راهبردهای بخشی و استانی آمایش سرزمین تنظیم و تصویب نمایند. تمام دستگاه‌های اجرایی ملی، استانی و محلی در انتخاب مکان فعالیت‌ها و اقدامات مربوط، موظف به اجرای نتایج طرح‌های یاد شده که در این راستا تهیه و تصویب شده‌اند، خواهند بود.

ماده ۱۱- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور موظف است زمینه استمرار و پویایی مطالعات آمایش سرزمین را با سه رویکرد "تاثیر تحولات جهانی، منطقه‌ای و داخلی"، "تعمیق نگرش بلند مدت و پایدار در راهبردهای توسعه‌ای کشور" و "تهیه طرح‌های ویژه از نظر موضوعی و یا محدوده جغرافیایی" فراهم نموده و سازماندهی مطالعات آمایش سرزمین به گونه‌ای صورت پذیرد که برنامه پنجم و برنامه‌های بعدی میان مدت توسعه کشور به طور کامل بر مبنای سند آمایش سرزمین تهیه شوند.

ماده ۱۲- دستگاه‌های اجرایی کشور موظفند در چارچوب دستورالعمل‌های مطالعاتی که سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور ارائه می‌نماید، مطالعات بخشی، فرابخشی و منطقه‌ای آتی خود را با رویکرد آمایش سازماندهی نمایند.

ماده ۱۳- به منظور ایجاد هماهنگی در تنظیم راهبردهای آمایش سرزمین و نظارت مستمر بر اجرای آن، "شورای آمایش سرزمین" با حضور معاون رییس جمهور و رییس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (رییس شورا)، رییس مرکز ملی آمایش سرزمین (دبیرشورا) و عضویت ثابت یکی از معاونین وزارتخانه‌های نیرو، راه و ترابری، مسکن و شهرسازی، صنایع و معادن، جهادکشاورزی، نفت، دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، امور اقتصادی و دارایی، کشور، بازرگانی، امور خارجه، رفاه و تامین اجتماعی و سازمان‌های حفاظت محیط زیست و گردشگری و میراث فرهنگی و رییس شورای عالی استان‌ها تشکیل می‌گردد.

تبصره - از نمایندگان سایر وزارتخانه‌ها، استانداران و دستگاه‌های اجرایی حسب مورد با حق رأی برای شرکت در جلسات شورا، دعوت به عمل خواهد آمد.

ماده ۱۴- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور موظف است در راستای تحقق وظایف یاد شده، "مرکز ملی آمایش سرزمین" را متناسب با جایگاه آن در نظام برنامه‌ریزی کشور ایجاد نموده و نهاد تحقیقاتی متناظر با این جایگاه را برای تقویت زمینه‌های علمی و فنی آمایش سرزمین و ارتقای مهارت‌های تخصصی نیروهای مورد نیاز، تدارک ببیند.

ماده ۱۵- مرکز ملی آمایش سرزمین موظف است با استفاده از امکانات نظارتی موجود در کشور، روند تغییرات جمعیت و فعالیت و تحولات در سازمان فضایی کشور را بررسی و با جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین مقایسه و مغایرت‌های اساسی را مشخص کرده و گزارش آن را به شورای آمایش سرزمین ارائه نماید.

جمع‌بندی از طرح آمایش سرزمین در فرانسه

طراحی نظام برنامه‌ریزی مبتنی بر آمایش سرزمین و ارتقاء جایگاه آمایش سرزمین به عنوان بالادست‌ترین سند توسعه بلندمدت کشور در راستای اعتلای نظام برنامه‌ریزی کشور از طریق نهادینه‌سازی رویکرد آمایشی در بدنه نظام برنامه‌ریزی به منظور تنظیم رابطه دیدگاه‌های درازمدت و میان‌مدت و تنظیم روابط بین برنامه‌ریزی بخشی و منطقه‌ای و تعیین نقش و جایگاه بخش‌های گوناگون و عرصه‌های گوناگون جغرافیایی در چارچوب مبانی آمایش سرزمین صورت می‌گیرد.

در واقع آمایش و اسناد آن در سطح ملی یک سند بالادست در افق بلندمدت ۲۰ ساله است که اصولاً جهت تحقق اهداف و آرمان‌های آن باید تمام برنامه‌ریزی‌های سطح پایین آن با استناد به این اسناد تهیه و نهایتاً به مرحله اجرا برسد.

جمع‌بندی از طرح آمایش سرزمین در ایران

ایران با سابقه نزدیک به ۵۰ سال برنامه‌ریزی تا کنون دو بار تهیه برنامه‌های بلندمدت آمایشی را تجربه کرده است تجربه اول مربوط به مطالعات ستیران بود که در دهه ۵۰ بصورت تفصیلی تهیه و تدوین شده و با وقوع انقلاب اسلامی ایران مسکوت ماند و تجربه دوم مربوط به سال ۶۱ بود که به عنوان اولین طرح آمایش جمهوری اسلامی ایران به دلیل برخورد به جنگ و افزایش مسائل و مشکلات اقتصادی کشور به مرحله اجرا نرسید. تفکر برنامه‌ریزی بلندمدت آمایشی در طول دهه‌های اخیر همواره فکر برنامه‌ریزان و متخصصان برنامه‌ریزی و توسعه کشور را به خود مشغول کرده و اخیراً از سال ۷۶ مرحله جدید مطالعات آمایش ملی در یک چارچوب جدید و در یک تعامل ملی - منطقه‌ای شروع شده و در حال تهیه و تدوین می‌باشد.

توجه به آمایش سرزمین در دور اخیر در واقع مولود وجود نوعی احساس نیاز به دیدگاه‌های جامع‌نگر، دورنگر و راهبردی بود که نه تنها به روابط غیربخشی و بین منطقه‌ای نظر داشته باشد بلکه روابط بخشی - منطقه‌ای را نیز با خود داشته باشد. این

تفکر را می‌توان نوعی تحول در مختصات فکری نظام برنامه‌ریزی و اجرایی کشور دانست هرچند اهداف و سیاست‌های برنامه‌ریزی ملی از جایی به جای دیگر و در زمان‌های گوناگون، متفاوت است اما این سیاست‌ها نوعاً جهت کاستن از شکاف میان مناطق، توزیع مجدد و یا تغییر الگوی رشد جمعیت و فعالیت اقتصادی در فضا، توسعه مناطق، مرز منابع و ارتقاء تخصیص منابع می‌باشد.

ارائه راه حل

با توجه به مراحل گوناگونی که این نوع برنامه‌ریزی (آمایش سرزمین) در طی سال‌های متمادی داشته است، نکته‌ای که به نظر می‌رسد از دید مغفول مانده است یا کمتر به آن توجه شده، داشتن توجه‌ای خاص به بُعد فرهنگی است چرا که فرهنگ بخش بنیادی زندگی هر فرد و جامعه را تشکیل می‌دهد، همان‌طور که شاهد هستیم در دهه‌های اخیر مفهوم توسعه را در ابعادی غیر اقتصادی، و ساختارهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی نیز جستجو می‌کنند، پس چندان بی‌ارتباط نیست که بگوییم اگر خواهان توسعه‌ای همه‌جانبه در کشورمان هستیم باید توجه‌ای خاص به بُعد فرهنگی مبذول داریم، چرا که این تنوع اقوام و آداب و رسوم... که در طول تاریخ در کشورمان ایران شکل گرفته از ظرافت‌های خاص فرهنگی برخوردار است که اگر به آنها بی‌توجه باشیم با اطمینان می‌توان گفت که در تمام اقدامات در زمینه توسعه ناکام خواهیم ماند. چنان‌که مطالعات انجام گرفته در سراسر جهان نیز حاکی از این امر است که در یک رهیافت "اقتصادگرایانه محض" و بی‌توجهی به خصوصیات فرهنگ یک محیط خاص، نه تنها از پویایی برخوردار نیست بلکه در حکم مانع تلقی می‌شود و دستیابی به این مهم در صورتی است که این واقعیت‌ها به طور کامل درک و پذیرفته شده و هم‌چنین مردم نقشی فعال در پروژه‌های توسعه‌ای یا برنامه‌ریزی شده داشته باشند.

منابع

- ادیبی، علی. (۱۳۶۴)، نظراتی بر طرح پایه آمایش جمهوری اسلامی ایران، تهران. بی جا.
- برنامه‌ریزی توسعه؛ مبانی، مفاهیم و مطالعه تطبیقی تجربه کشورهای منتخب و ایران. (۱۳۸۷)، معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی وزارت بازرگانی دفتر مطالعات اقتصادی.
- پولاد دژ، محمد. (۱۳۸۸). آمایش سرزمین حفظ و جلوگیری از تخریب محیط زیست، تهران: انتشارات فرهیختگان دانشگاه.
- توفیق، فیروز. (۱۳۸۴)، آمایش سرزمین: تجربه جهانی و انطباق آن با وضع ایران، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای گروه الگو سازی، چارچوب روش‌های تهیه و تنظیم برنامه‌های استانی. (۱۳۳۶). سازمان برنامه بودجه.
- دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای گروه الگو سازی، چارچوب روش‌های تهیه و تنظیم برنامه استانی. (۱۳۳۶)، تهران: سازمان برنامه بودجه.
- دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای. (۱۳۶۳)، راهنمای تدوین چارچوب نظری توسعه منطقه‌ای و تهیه زمینه طرح پایه آمایش. تهران: سازمان برنامه بودجه.
- زیاری، کرامت ... (۱۳۷۸)، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، یزد: دانشگاه یزد.
- ژروم مونو، فیلیپ دوکاستل پاژاک. (۱۳۷۳)، آمایش سرزمین، ناصر موفقیان، چاپ اول، تهران: مرکز مطالعات برنامه‌ریزی اقتصادی کشاورزی - وزارت کشاورزی.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۳/۸/۶ بنا به پیشنهاد شماره ۱۳۴۱۰۸ / ۱۰۱ مورخ ۱۳۸۳/۷/۲۵.

- سعیدی، محمد رضا؛ تاج الدین، محمد باقر. (۱۳۸۸). **برنامه ریزی اجتماعی**. تهران : موسسه فرهنگی و هنری راهدانه.
- صرافی، مظفر. (۱۳۷۹). **مبانی برنامه ریزی توسعه منطقه‌ای**، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور. تهران.
- فرهنگ ذکایی، بولتن بین الملل شماره ۱۲، بی تا، تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- قوانین برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۶). تدوین جهانگیر منصور، تهران: دوران.
- مخدوم، مجید. (۱۳۸۹). **شالوده آمایش سرزمین**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- Belka, marek (2008). **Spatial planning key instrument for Development and effective governance with special refrence to contries in transition**. Copyright © United Nations. All rights reserved. Printed at United Nations, Geneva, Switzerland.